

А.Г.Міхалевіч, Н.Р.Мордас
(Мінск, БДПУ імя Максіма Танка)

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАМПАНЕНТ У БІБЛЕЙСКІХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ

Агульнавядомай і заканамернай на сённяшні дзень з'яўляецца цікавасць лінгвістаў да фразеалагічных адзінак (устойлівых спалучэнняў слоў з непадзельным цэласным значэннем), што абумоўлена некаторымі фактарамі. З аднаго боку, менавіта згаданыя адзінкі фіксуюць і перадаюць з пакалення ў пакаленне агульначалавечыя ўяўленні пра дабро і зло, пра станоўчае і адмоўнае ў характары ці паводзінах чалавека і інш. З другога боку, нярэдка фразеалагічныя адзінкі, асабліва фразеалагізмы, уяўляюць сабой нацыянальна-культурны матэрыял, паколькі адлюстроўваюць інфармацыю аб гісторыі, быце, традыцыях народа, сямейных і сяброўскіх адносінах, маральных якасцях, нацыянальных рысах характару асобы і г.д. Акрамя таго, лінгвістычны інтарэс да згаданай праблемы тлумачыцца і тым фактарам, што ў сучаснай беларускай мове назіраецца пастаяннае папаўненне фразеалагічнага складу з разнастайных крыніц, адна з якіх – запазычанні з біблейскіх тэкстаў. Дадзеная акалічнасць абумоўлена ў першую чаргу цікавасцю грамадства да хрысціянскай культуры, да Свяшчэннага Пісання, якія аказалі велізарны ўплыў на сусветную культуру і духоўнае жыццё ўсяго чалавецтва. Зварот да Бібліі быў надзвычай важным і для нашых продкаў: менавіта пераклад Евангелляў, выкананы ў IX стагоддзі Кірылам і Мяфодзіем, а затым і ўсёй Бібліі перайначыў стыхію славянскай думкі і слова.

Вялікую ролю ў трансляцыі ўяўленняў новай хрысціянскай культуры адыгрываюць біблейскія фразеалагізмы (біблеізмы), якія з'яўляюцца цытатамі са Свяшчэннага Пісання ці ўстойлівымі спалучэннямі, што ўзніклі на аснове біблейскіх сюжэтаў. І хоць згаданыя адзінкі вывучаюцца зараз даволі актыўна, аднак часцей за ўсё яны даследуюцца ці ў плане агульнай пастаноўкі пытання, ці ў працах, прысвечаных архаічным формам устойлівых спалучэнняў або паходжанню апошніх. Нягледзячы на тое, што ў сучасным беларускім мовазнаўстве, асабліва апошніх дзесяцігоддзяў, з'явіліся новыя даследаванні этымалогіі і крыніц папаўнення біблеізмаў, біблейскія фразеалагізмы разглядаюцца ў адрыве ад нацыянальна-культурнай сітуацыі і вывучаюцца больш па слоўніках і даведніках. Сказанае не датычыцца тых фразеалагізмаў, якія ацэньваюць свет і выражаюць суб'ектныя адносіны да яго (напрыклад, аб этыкетных паводзінах – *лезці сляпіцаю, за пояс заткнуць*; аб традыцыях і звычаях – *гнуць спіну, вывесці на чыстую ваду* і інш.). Гэта ўласціва вобразна-матэўным фразеалагізмам, г.зн. такім, для разумення семантыкі якіх важна гісторыя іх узнікнення, а значыць, неабходна поўнае аднаўленне кантэксту праз кароткі пераказ адпаведнага сюжэта біблейскага тэксту, якія маюць у сваім складзе дадзенае выслоўе. Пададзім некалькі разгадак з этымалогіі фразеалагізмаў, якія маюць нацыянальна-культурную адметнасць.

У літаратурнай мове параўнальна часта сустракаецца фразеалагізм *несці свой крыж* (*несці крыж*), які ўжываецца пры дзейніку-суб'екце (асобе) са значэннем 'цяжкім пераносіць выпрабаванні і цяжкасці, што выпадаюць на долю чалавека; не адмаўляцца ад выканання цяжкіх, непрыемных абавязкаў, прымаючы іх як непазбежнасць; выконваць свой доўг да канца' [1, с.131]. Гэты фразеалагізм адносіцца да новазапаветных. Крыж як сродак смяротнага пакарання быў добра вядомы ізраільцянам, якія ў той час знаходзіліся пад уладай Рыма (менавіта рымляне ўвялі гэты спосаб смяротнага пакарання). Як вучыць хрысціянства, Ісус Хрыстос прыняў пакутнае і ганебнае пакаранне дзеля выкуплення грахоў чалавечых і быў распяты на крыжы, які для ўсіх хрысціян з'яўляецца святыняй і сімвалам збаўлення. Пра нясенне крыжа Ісусам Хрыстом да месца пакарання смерцю можна прачытаць толькі ў "Евангеллі ад Іаана" [19:17]: "І, несучы крыж Свой, Ён выйшаў на месца, называнае Лобным, што па-яўрэйску называецца Галгофа". Тэкст Евангелля сведчыць, што крыж узгадваецца Хрыстом таксама і ў вобразным, метафарычным значэнні: пад нясеннем крыжа меўся на ўвазе выбар чалавекам жыццёвага шляху, звязанага з нягодамі і пагардай усіх, хто быў побач. Ва ўяўленні людзей нерэлігійных крыж застаецца сімвалам добраахвотна ўзятых на сябе пакут.

Фразеалагізм *пасыпаць галаву попелам* ужываецца таксама пры дзейніку-суб'екце (асобе) са значэннем 'глыбока смуткаваць, бедаваць з якой-небудзь прычыны' [1, с.265]. Гэтае вобразнае выслоўе пабудавана на апісанні сімвалічнага дзеяння – пасыпання галавы попелам у знак смутку, прызнання сваёй вінаватасці і раскаяння, нават у сувязі з дробнымі жыццёвымі няўдачамі. Крыніцай гэтага фразеалагізма з'яўляецца Стары Завет. Попел як сімвал паняццяў "прах", "тлен" тут выступае знакам смяротнасці чалавека, чыя цялесная абалонка часовая і хутка ператворыцца ў прах. Так, у "Быцці" [18:27] патрыярх Аўраам гаворыць пра сябе: "Я прах і попел". У той жа час попел – знак прыніжэння, заняббаласці, гаротнага становішча, страты ўсяго, што рабіла чалавека роўным з іншымі. Менавіта ў такім значэнні ўжываецца адзінка ў "Кнізе Іова" [42:6]: "Раскайваюся ў праху і попеле". Як бачым, попел з'яўляўся яўным выражэннем пакаяння. Пасыпанне ж галавы попелам – жэст больш экспрэсіўны і ўзнёскаў як рэакцыя на няшчасце, сведчыць пра невыносныя пакуты і азначаў жаданне змяшчацца з прахам, памерці ад адчаю і немагчымасці знайсці выйсце.

Фразеалагізм *перакаваць мячы на аралы* мае значэнне 'раззбройвацца, выкарыстоўваць усе сродкі на мірныя мэты' ў дачыненні да адной ці некалькіх асоб [1, с.288]. У гэтым фразеалагізме, які мае старазапаветнае паходжанне, супрацьпастаўлены меч як сімвал вайны і разбурэння і арала – сімвал працы і стварэння. Дадзенае выслоўе абазначае імкненне да міру, прысуд вайне. Менавіта ў такім значэнні ён сустракаецца ў "Кнізе прарока Ісай": "І будзе Ён судзіць народы, і будзе выкрываць многія плямёны; і перакуюць мячы свае на аралы, і дзіды свае – на сярпы: не падые народ на народ мяча, і будуць больш вучыцца ваяваць" [2:4].

Нярэдкі ў літаратурнай мове і фразеалагізм *соль зямлі*, што характарызуе асоб як ‘лепшых прадстаўнікоў народа, носьбітаў і захавальнікаў яго духоўных і інтэлектуальных каштоўнасцей’ [1, с.591]. Дадзены фразеалагізм мае новазапаветнае паходжанне. Так, у “Ад Матфея святым Евангеллі” мы чытаем, што Ісус Хрыстос гаварыў сваім вучням: “Вы – соль зямлі. Калі ж соль страціць сілу, дык чым асаліш яе? Яна ўжо ні на што не прыдатная, хіба што выкінуць яе прэч на патаптанне людзям” [5:13]. Замацаванню пэўнага сэнсу гэтага фразеалагізма спрыяла і тое, што ўслед за параўнаннем з соллю Хрыстос параўноўваў сваіх вучняў са светам. Вобраз, які выкарыстоўваў Хрыстос, каб указаць вучням іх месца ў свеце, утрымлівае ў сабе ўсе адценні значэнняў, якія мела “соль” у старазапаветных біблейскіх тэкстах. Згодна са Старым Запаветам, соль – самы пачатак жыцця чалавека: нованароджанага немаўля, перш чым спавіць, старажытныя ізраільцяне амывалі і “асольвалі”. Яна была далучана да тых рэчаў, што складаюць галоўную патрэбу чалавека. У Евангеллі старазапаветны закон пра соль, якая суправаджала ахвяру, набывала іншае значэнне. Так, у “Ад Марка святым Евангеллі” прыводзіцца сюжэт, калі Ісус Хрыстос, гаворачы з вучнямі пра пакорлівасць, змірэнне, ператварае яе ў сімвал ахвярнага служэння Богу, якое немагчыма без ачышчэння ад бруду, ад спакусаў, ад граху: “Бо кожны агнём асаліцца і кожная ахвяра соллю асаліцца. Добрая рэч – соль; але калі соль несалёнай стане, чым яе паправіце? Майце соль у сабе, і мір майце між сабою” [9:49-50].

Такім чынам, фразеалагічны запас – важны і неацэнны кампанент беларускай літаратурнай мовы, які істотна папоўніўся ў апошнія дзесяцігоддзі. Таму надзвычай актуальным зараз становіцца вывучэнне этымалогіі фразеалагізмаў, і асабліва тых, якія адлюстроўваюць нацыянальна-культурную адметнасць і ўзяты з біблейскіх тэкстаў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Т.2 / І.Я.Лепешаў. – Выд.2-е, дапоўн. і выпр. – Мінск: БелЭн, 2008.